

Úvod

Třetí redakce staročeského biblického překladu pochází přibližně z druhého desetiletí 15. století a vznikla pravděpodobně v prostředí pražské univerzity.¹ Tato důkladná revize českého biblického překladu je spjata s novým překladem *Starého zákona* a revizí *Nového zákona*. Cíleně se co nejvíce přibližuje znění latinské *Vulgáty* a usiluje o jednotnou českou terminologii a konzistentní překlad latinských pojmů. Určitě šlo o několik let trvající úsilí, doprovázené studiem výkladových příruček, a celkově lze toto dílo považovat za úspěšné: český text byl natolik přesný, že jej čtenář nemusel porovnávat s latinským originálem. To však bylo na úkor živosti překladu. Na základě autorova doslovu o překladu a pravopisu, který se dochoval v *Bibli šafhauzské*² a v *Bibli nymburské*,³ byl předlohou starší typ *Vulgáty* z doby něco před 320 lety, tj. patrně z 12. století. Bible třetí redakce mají navíc *List Laodicenským*, novozákonní apokryf, a nově jsou nebiblické vysvětlivky přemístěny z hlavního textu do marginálií. Nejstarší kompletní biblický rukopis třetí redakce představuje *Bible padeřovská* (dále též *BiblPad*, viz Tab. 1), dokončená v roce 1435. Další exempláře s třetiredakčním zněním, zahrnující jak celou *Bibli*, tak samostatné *Staré* nebo *Nové zákony*, se objevují od čtyřicátých let 15. století.⁴

Na rozdíl od druhé redakce se biblické rukopisy třetí redakce vyznačují textem bez výraznějších variant.⁵ Ovšem i v této na první pohled jednotné redakci lze spatřovat variabilitu, primárně co se *Nového zákona* týče.⁶ Na základě novějšího bádání lze hovořit o proměně textu *Skutků apoštolských*,⁷ o určitých shodách v textech evangelií čtvrté redakce a několika pozdějších rukopisů redakce třetí,⁸ o samostatných úpravách v třetiredakční

Anna MICHALCOVÁ

Ústav českého jazyka a teorie komunikace,
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha

Variabilita třetí redakce staročeské bible ve vybraných textech *Starého zákona**

Variability of the third redaction of the Old Czech Bible in selected Old Testament texts

The third redaction of the Old Czech biblical translation, originating around the second decade of the fifteenth century, represents a comprehensive revision of earlier Czech translations. Produced probably within the scholarly milieu of the University of Prague, this redaction achieves closer alignment with the Latin Vulgate, prioritizing terminological consistency and accuracy in the translation of Latin terms. This study compares selected Old Testament texts—*Joshua*, *Judges*, *Ruth*, and *1 Kings*—from various third-redaction manuscripts. Using statistical methods, a comparative analysis was conducted to identify textual variations and potential revisions. Contrary to expectations of considerable variability, especially in later manuscripts such as the *Kladruby Bible* and the *Hodějov Bible*, the texts show a surprising degree of uniformity. The findings suggest that the third redaction prioritized a high degree of textual consistency across different manuscripts, reflecting a deliberate effort to standardize biblical texts. This study thus contributes to a deeper understanding of the textual strategies employed in the third redaction and its socio-religious contexts, offering insights into the motivations behind the attempts to unify biblical texts in the Czech language.

Keywords: Old Czech; Czech bible translations; translatology; textology; comparative analysis; Old Testament (*Joshua*; *Judges*; *Ruth*; *1 Kings*)

Number of characters / words: 31 800 / 4 599

Number of figures / tables: 9 / 1

Secondary language(s): Old Czech; Latin

* Tento příspěvek byl vytvořen s finanční podporou grantu poskytnutého GA UK č. 174223 s názvem *Textová variabilita třetí redakce staročeského biblického překladu*, řešeného na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Příspěvek používá data a nástroje *Vokabuláře webového*, které poskytuje výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ (<https://lindat.cz>), podporovaná Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy České republiky (projekt č. LM2018101), a webové aplikace latinského slovníku, srov. ROČEK, Martin (ed.): *Vocabula.lat*, <https://vocabula.lat>.

¹ SVOBODOVÁ, Andrea – VOLEKOVÁ, Kateřina: *Nebiblické texty v staročeských překladech bible*, in: CERMANOVÁ, Pavlína – SOUKUP, Pavel (eds.): *Husitské reformace. Proměna kulturního kódu v 15. století*, Praha: NLN, 2019, s. 105.

² Schaffhausen: Stadtbibliothek, sign. Msc Generalia 29, počátek druhé poloviny 15. stol., dále též *BiblŠafh* (viz Tab. 1).

³ Praha: Knihovna Národního muzea, sign. IV B 12, 1462/63, dále též *BiblNymb* (viz Tab. 1).

⁴ Více o třetí redakci pojednává KYAS, Vladimír et al.: *Česká bible v dějinách národního písemnictví*, Praha: Vyšehrad – Řím: Křesťanská akademie, 1997, s. 99-123.

⁵ Srov. KYAS et al., *Česká bible v dějinách národního písemnictví* (↖ pozn. 4), s. 101, 106. O druhé redakci pojednává Hana Kreisingerová ve své disertační práci, viz KREISINGEROVÁ, Hana: *Základní problémy II. staročeské biblické redakce*, disertační práce, Olomouc: Katedra bohemistiky Filozofické fakulty Univerzity Palackého, 2019, s. 11-15, soupis biblických textů řazených k druhé redakci se nachází na s. 15-28.

⁶ Srov. KYAS et al., *Česká bible v dějinách národního písemnictví* (↖ pozn. 4), s. 110-111, zde zmíněny poznatky Pavla Freitingera.

⁷ Jedná se o změny textu v *Bibli padeřovské* a v *Bibli kladrubské* (1471, viz Tab. 1), srov. KREISINGEROVÁ, *Základní problémy II. staročeské biblické redakce* (↖ pozn. 5), s. 128.

⁸ Jedná se o podobnosti mezi textem evangelií *Bible cisterciácké* (1456, viz Tab. 1) a *Bible kladrubské* (biblí tradičně

revizi třetího překladu *Žaltáře*⁹ či o specifických »návratech« ke staršímu překladu knihy *Příslóví*.¹⁰

V kontextu těchto variací nám vystupují především tyto dva prameny: *Bible kladrubská*¹¹ a *Bible hodějovská*.¹² Variace v jejich znění oproti jiným třetiredakčním pramenům by mohly poukazovat na mladší revizi třetí redakce, ačkoliv rozhodně ne tak výraznou jako u pramenů druhoredakčních.

Na základě těchto poznatků se chceme zaměřit i na jiné biblické knihy v třetiredakčních biblích a porovnat jejich znění na základě statistické metody. V tomto příspěvku je tak provedena komparativní analýza textu pramenů třetí redakce v počátečních starozákonních knihách, konkrétně v knihách *Jozue (Jos)*, *Knize Soudců (Jdc)*, *Rút (Ru)* a *První knize královské (1Rg)*,¹³ přičemž cílem je posoudit, zda i v kontextu těchto textů lze rozpoznat snahy o jistou revizi staršího znění, nebo o návrat k němu. Jak již bylo naznačeno výše, podle Vladimíra Kyase význam třetí redakce spočívá v aktualizovaném překladu *Starého zákona; Oktateuch* a *Knihy královské* měl autor třetí redakce přeložit zcela nově.¹⁴

Materiál

Komparativní analýza třetiredakčních pramenů byla provedena na základě soupisu Vladimíra Kyase, který veškeré dochované české biblické památky přiřadil k jednotlivým redakcím.¹⁵ Jedná se celkem o 9 celých biblí a 4 samostatné *Staré zákony*, viz Tab. 1. Z analýzy jsme vyřadili *Bibli klementinskou neznámého původu*¹⁶ a *Bibli perněstejskou*,¹⁷ které Kyas sice uvádí jakožto třetiredakční prameny, jedná se však o prameny neúplné, které neobsahují zkoumané biblické knihy.

řazených ke třetí redakci) a *Nového zákona Lupáčova (BibLupNZ)*, Wien: Österreichische Nationalbibliothek, sign. Cod. 3304, po 1468), srov. DŽUNKOVÁ, Katarína: *Языковые особенности нового завета 4-й редакции древнечешского перевода (ок. 1450-1489)*, disertační práce, Petrohrad: Ústav jazykovědy Ruské akademie věd, 2022, s. 390-394.

⁹ Jedná se o revize u *Bible hodějovské* (1440-1460, viz Tab. 1) a *Bible kladrubské*, srov. VOLEKOVÁ, Kateřina – SVOBODOVÁ, Andrea – KREISINGEROVÁ, Hana (eds.): *První tištěný žaltář: kritická edice staročeského překladu*, Dolní Břežany: Scriptorium, 2023, s. 305. Konkrétně se ve výše zmíněných biblických rukopisech (*Bible hodějovská*, *Bible kladrubská*) oproti třetiredakční revizi třetího překladu žalmů objevují pravidelné variace u překladu reflexivních posesiv (např. *Ps* 6,7: »Laboravi in gemitu **meo**« – *BibLPad*: »Pracoval sem ve lkaní **mém**« × *BiblKladr*, *BiblHod*: »Pracoval sem ve lkaní **svém**«; srov. též MICHALCOVÁ, Anna: *Reflexivní posesiva ve třetí redakci staročeského biblického překladu*, in: GAJDOŠOVÁ, Katarína – KOLENČIKOVÁ, Natália (eds.): *VARIA XXX. Zborník príspevkov z XXX. kolokvia mladých jazykovedcov (Bratislava 3.-5. 11. 2021)*, Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri Jazykovednom ústave Ludovíta Štúra SAV, v. v. i., 2022, s. 215-224, a v překladu latinského »Dominus« (např. *Ps* 100,1: »Misericordiam et iudicium cantabo tibi, **Domine**« – *BibLPad*: »Milosrdenstvie a súd zpievati budu tobě, **pane**« × *BiblKladr*, *BiblHod*: »**hospodine**«). Změny těchto typů se objevují v třetím překladu žalmů (srov. *Knihy žalmů v Bibli boskovické*, Olomouc: Vědecká knihovna, sign. M III 3, asi 1421-1425, ff. 235^r-264^r), je však otázkou, zda se nejedná už o příklon k novější redakci, resp. stejné překlady nacházíme i v překladu čtvrté redakce.

¹⁰ Např. na překladu *Pr* 30,33 lze pozorovat shodné znění dvou třetiredakčních exemplářů, *Bible kladrubské* a *Bible hodějovské*, s druhoredakčním zněním knihy *Příslóví*, srov. VOLEKOVÁ, Kateřina: *Verba emungendi ve staročeských překladech bible*, in: BEDNÁŘIKOVÁ, Božena – STUJOVÁ, Pavlína (eds.): *Lidská zkušenost jako součást jazykové sémantiky (?)*, Sborník z 15. mezinárodního setkání mladých lingvistů, Olomouc: Univerzita Palackého, 2018, s. 102.

¹¹ Praha: Národní knihovna České republiky, sign. XVII A 29, 1471, dále též *BiblKladr* (viz Tab. 1).

¹² Praha: Národní knihovna České republiky, sign. XVII A 30, 1440-1460, dále též *BiblHod* (viz Tab. 1).

¹³ U biblických knih používáme zkratky *Staročeského slovníku (Staročeský slovník. Úvodní stati, soupis pramenů a zkratk)*, Praha: Academia, 1968, s. 119).

¹⁴ KYAS et al., *Česká bible v dějinách národního písemnictví* (← pozn. 4), s. 100-101.

¹⁵ Tamtéž, s. 106-111.

¹⁶ Praha: Národní knihovna České republiky, sign. XVII B 11, 1450-1465 (neúpl.).

¹⁷ Zachován pouze druhý svazek (*Sir – Ap*), Praha: Národní knihovna České republiky, sign. XVII A 7, a 20 zlomků z něj (části knih *Sir*, *Bar*, *Prof. ad Ez*, *Prof. 1 ad JI*, *Prof. 2 ad JI*, *Jl*, *Prof. 3 ad Am*, *Am*, *Prof. 1 ad So*, *Prof. 2 ad So*, *So*, *Zch*, *Prof. 1 ad MaI*, *Prof. 2 ad MaI*, *MaI*, *1 Mach*, *Prof. 2 ad Mt*, *Prof. 3 ad Mt*, *1 Th*, *2 Th*, *Ja*, *1 P*, *Prof. 2 ad Ap*, *Prof. 3 ad Ap*), Praha: Knihovna Národního muzea, sign. 1 K 132, 1471.

Číslo	Zkratka	Pramen	Jos	Jdc	Ru	1Rg
1	<i>Bib/Cist</i>	<i>Bible cisterciácká</i> , New York City: The Morgan Library & Museum, sign. MS M.752, 1456	81 ^r -90 ^r	90 ^r -99 ^v	99 ^v -101 ^r	102 ^r -114 ^v
2	<i>Bib/Hod</i>	<i>Bible hořejovská</i> , Praha: Národní knihovna České republiky, sign. XVII A 30, 1440-1460	70 ^r -78 ^r	78 ^r -87 ^r	87 ^r -88 ^r	88 ^v -100 ^r
3	<i>Bib/Kladr</i> ¹⁸	<i>Bible kladrubská</i> , Praha: Národní knihovna České republiky, sign. XV II A 29, 1471	78 ^r -87 ^v	87 ^v -96 ^v	96 ^v -98 ^r	99 ^r -111 ^v
4	<i>Bib/Kruml</i>	<i>Bible krumlovská</i> , Praha: Knihovna Národního muzea, sign. I A 13, 1440-1460	73 ^v -82 ^v	82 ^v -92 ^r	92 ^r -93 ^v	93 ^v -106 ^v
5	<i>Bib/Lobk</i>	<i>Bible lobkovická</i> , Brno: Moravský zemský archiv, fond G 10: Sběrka rukopisů Moravského zemského archivu, inv. č. 122, 1479/80	92 ^v -105 ^r	105 ^r -117 ^r	117 ^r -119 ^r	119 ^r -136 ^r
6	<i>Bib/Nymb</i>	<i>Bible nymburská</i> , Praha: Knihovna Národního muzea, sign. IV B 12, 1462/63	113 ^v -128 ^v	128 ^v -144 ^r	144 ^r -146 ^r	146 ^r -166 ^v
7	<i>Bib/Pad</i>	<i>Bible padeřovská</i> , Wien: Österreichische Nationalbibliothek, sign. Cod. 1175, 1432-1435	71 ^v -80 ^v	80 ^v -89 ^r	89 ^v -90 ^v	91 ^r -103 ^r
8	<i>Bib/Šaff</i>	<i>Bible šaffhauszská</i> , Schaffhausen: Stadtbibliothek, sign. Msc Generalia 29, počátek 2. pol. 15. stol.	78 ^r -82 ^r	82 ^r -97 ^r	97 ^r -98 ^v	98 ^v -111 ^v
9	<i>Bib/Talm</i>	<i>Bible talmberská</i> , Praha: Národní knihovna České republiky, sign. XVII A 28, 1460-1480	64 ^r -72 ^r	72 ^r -80 ^v	80 ^v -81 ^v	81 ^v -93 ^r
10	<i>Bib/DlabSZ</i>	<i>Starý zákon Dlabáčův (Gn – Job)</i> , Praha: Strahovská knihovna, sign. DB IV 50, 2. třetina 15. stol.	118 ^v -133 ^r	133 ^r -148 ^r	148 ^r -150 ^r	151 ^v -171 ^v
11	<i>Bib/LitSZ</i>	<i>Starý zákon litoměřický (Gn – Ps)</i> , Litoměřice: Státní oblastní archiv v Litoměřicích, fond Biskupské sbírky Litoměřice, sign. BIQ 13, 2. pol. 15. stol.	139 ^v -156 ^r	156 ^r -173 ^v	173 ^v -176 ^r	177 ^r -201 ^r
12	<i>Bib/MikSZMen</i>	<i>Starý zákon mikulovský menší (Gn – Ps)</i> , Brno: Moravská zemská knihovna, sign. Mk 10, 2. pol. 15. stol.	106 ^v -117 ^v	117 ^v -130 ^v	130 ^v -132 ^r	132 ^r -152 ^v
13	<i>Bib/StenSZ</i>	<i>Starý zákon Stentzschův (Gn – Ps)</i> , Praha: Knihovna Národního muzea, sign. IV B 13/I, 15. stol.	159 ^r -177 ^v	177 ^v -196 ^v	196 ^v -199 ^v	199 ^v -226 ^r

Tab. 1:

Seznam zkoumaných pramenů třetí redakce staročeské bible

Metoda Komparativní analýza byla provedena na základě metody, kterou představila Hana Kreisingerová ve své disertační práci.¹⁹ Vzhledem k rozsáhlému počtu památek nebylo možné pracovat hned od počátku s úplným biblickým textem, zaměřili jsme se proto na práci s textovými sondami. V každém textu byly extrahovány jednotlivé textové jednotky a rozděleny do tří primárních skupin: *a u t o s é m a n t i k a* (substantiva, adjektiva, verba, adverbia), *s y n s é m a n t i k a* a *a p r o p r i a*. Výchozí pro zařazení konkrétních lexémů přitom nebyl text český, ale latinský,²⁰ proto se – zvláště v opisných formulacích – mohla konkrétní podoba českého překladového ekvivalentu lišit v slovnědruhové příslušnosti. Jednotlivými zkoumanými texty byly *Jos* 1 (382 textových jednotek), *Jos* 24 (708 textových jednotek), *Jdc* 1 (604 textových jednotek), *Jdc* 21 (496 textových jednotek), *Ru* 1 (436 textových jednotek), *Ru* 4 (460 textových jednotek), *1Rg* 1 (569 textových jednotek) a *1Rg* 31 (262 textových jednotek). Dohromady bylo analyzováno 3 917 textových jednotek.

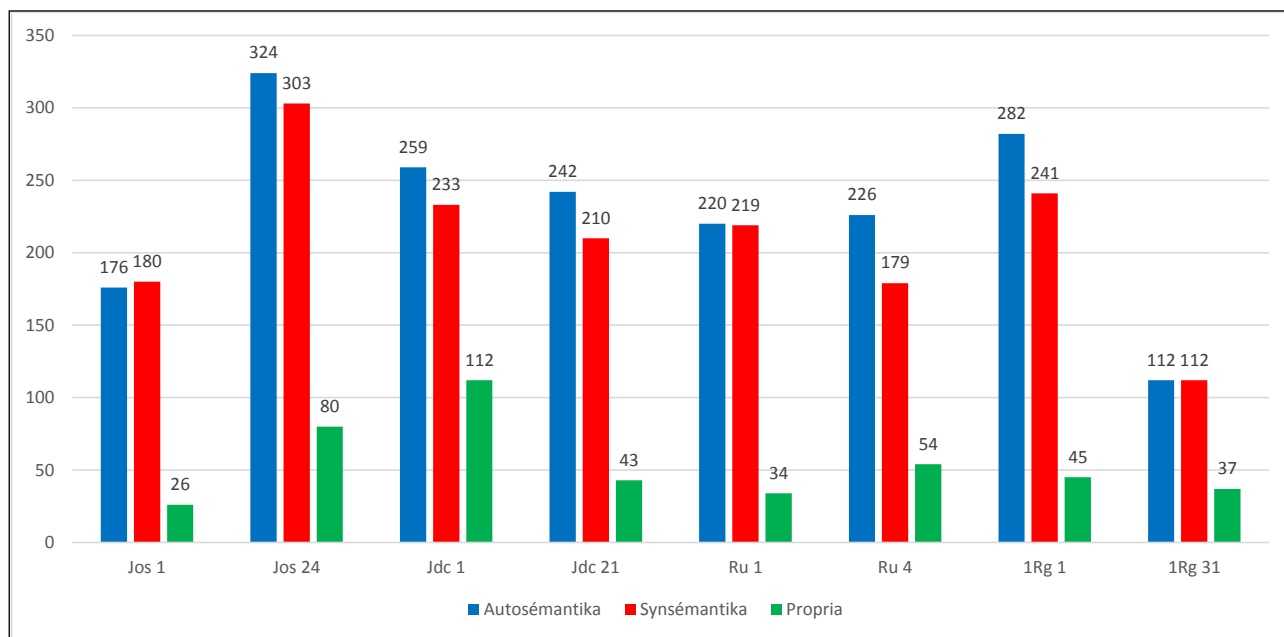
Na Grafu 1 je možné porovnat výskyt autosémantik, synsémantik a proprií v jednotlivých kapitolách. V komparativní analýze pro nás byla primární kategorie autosémantická a synsémantická, skupina propriální byla sledována pouze doplňkově. Způsob překladu proprií byl

¹⁸ V komparativní analýze byly využity kritické edice knih *Jozue – Ruth* a *První knihy královské Bible kladrubské zveřejněných na Vokabuláři webovém*, viz PEČÍRKOVÁ, Jaroslava (ed.): [*Bible kladrubská, kniha Jozue – Ruth*], in: *Vokabulář webový*, <https://vokabular.ujc.cas.cz/module/edicni/edice/8d2fe381-93a4-426a-a0b9-5a664bc682ff/plny-text/s-apatem/folio/78r>; ZDEŇKOVÁ, Jana (ed.): [*Bible kladrubská, 1. kniha královská*], tamtéž, <https://vokabular.ujc.cas.cz/module/edicni/edice/828df5d9-43df-4744-9a61-e032358d7047/plny-text/s-apatem/folio/98r>. V tomto článku citujeme úryvky z těchto edic bez úprav.

¹⁹ KREISINGEROVÁ, *Základní problémy II. staročeské biblické redakce* (◀ pozn. 5), s. 28-33.

²⁰ Latinské znění citujeme podle klementinské *Vulgáty* (*Clementine Vulgate Project*, 2002-2005, <https://sourceforge.net/projects/vulsearch/>).

výrazněji ovlivňován mnoha dalšími faktory, jako např. pozorností opisovače, a celkové výsledky by tak mohly být zahrnutím této kategorie do analýzy zkráceny.

Graf 1:
**Porovnání počtu auto-
sémantik, synsémantik
a proprií v jednotlivých
zkoumaných knihách**

V první fázi analýzy jsme se zaměřili na procentuální určení míry samostatnosti jednotlivých sledovaných památek. Shody a rozdíly mezi jednotlivými památkami se pohybovaly na škále od jasné volby odlišného překladového ekvivalentu až po drobné změny morfologické či fonetické.

Biblický text vždy zaujímal specifické místo mezi ostatními texty a platila pro něj odlišná pravidla než pro texty běžného typu. Nebylo vhodné vnášet do něj vlastní tvořivost, pokud nebyla podložena jinou autoritou, ačkoliv nelze vyloučit, že se tomu tak dělo.²¹ Můžeme tak předpokládat, že písaři se snažili text co nejvěrněji přepisovat, což znamená, že i drobné odchýlení mohlo signalizovat jinou genealogickou linii. V analýze se zaměřujeme primárně na změny v překladu autosémantik, ale nebylo možné pominout ani vyskytující se drobnější odchylky; zároveň by však nebylo žádoucí klást je na roveň čistě lexikálním rozdílům. Proto byly stanoveny dvě základní skupiny, které byly v textech sledovány zvlášť. Jako změny hlávních hodnotíme rozdíly pouze v lexikální rovině (tj. volbu dvou lexikálně rozdílných překladových ekvivalentů). Jako změny drobné hodnotíme rozdíly v překladu synsémantik či změny morfologického a syntaktického rázu. První skupina tak signalizuje možný redakční rozdíl mezi památkami, druhá spíše vnitřní příbuznost rukopisů v rámci jednoho překladu.²²

Mimo analýzu byly ponechány pravopisné a hláskoslovné změny.²³ Speciální kategorií jsou chyby v textu: chyby jako takové mohou vést k pochopení geneze textu a pomoci s určením

²¹ V tomto kontextu lze citovat doslov *Bible šafbauzské*: »Opatrnost, ktož budeš čísti v této biblí, takovúto zachováš: Když kde nalezeš, ano umenšeno něco, ješto jiné některé biblé mají, aneb přidáno, ješto některé nemají, aneb některé slovo nalezeš proměněné, než jest v některých biblích položeno, nechvátaj opravovati, leč se dobře ujistíš prvé starú pravú biblí. [...] Protož zdálo-liť by se co neprávě, ne ihned opravuj, až se prvé utečeš k korektorovi a k prvním biblím starým. A tu shledáš, kterak sú na mnohých miestech biblé obecné nové pokaženy: někde slova změňována, někde výkladu přimiešeno v text, někde přidáno, ješto nemá býti, někde umenšováno. A dá-li komu Bóh které slovo z latinské řeči vyložiti, to móż dobře učiniti, ale vždy také opatruje staré vykladače prvé slov, v kterém miestě a kterak slovo které vykládají.« Srov. KYAS et al., *Česká biblí v dějinách národního písemnictví* (◀ pozn. 4), s. 101.

²² Podrobnější ukázka sledovaných kategorií při komparační analýze se nachází v přehledu v disertační práci KREISINGEROVÁ, *Základní problémy II. staročeské biblické redakce* (◀ pozn. 5), s. 32. Na rozdíl od Kreisingerové v analýze zaznamenáváme i přechod od aoristu či imperfekta k složenému préteritu, a to jako drobnou změnu. Ačkoliv se jedná o nástupnickou variantu, kterou jako takovou nereflujeme, v kontextu třetí redakce, která je známá jako textově unifikovaná a jednotná, se může jednat již jistým způsobem o signifikantní změnu, částečně i proto, že již probíhá v morfologické rovině. Dále neuvádíme vlastní seznam příkladů hlavních a drobných změn; ačkoliv byly pozorované stejné jevy jako v práci Kreisingerové, v rámci zkoumaného materiálu nebylo možné ke každému jevu doložit příklad dané změny.

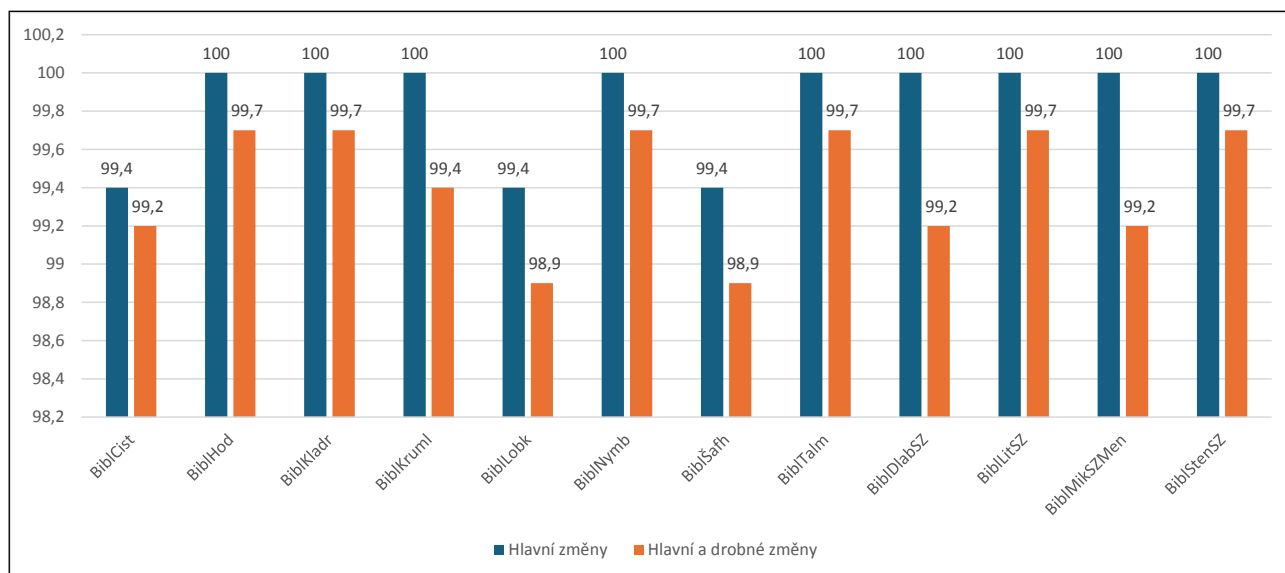
²³ Třetiredakční prameny jsou v různé míře zapsány diakritickým pravopisem, velmi důsledně poté v *Biblí cisterciácké* (např. Ps 8,9 transliterované v *BiblíCist*: »Ptáky nebefké a rýby mořské, kteréž przechá-

příbuznosti mezi památkami, v analýze s nimi tedy rovněž pracujeme a jako drobné odchylky registrujeme text zkomolený, ale dávající smysl (ačkoliv chybný, viz pozn. 27), a písarská homoioteleuta, tj. vynechávky textu mezi dvěma stejnými nebo stejně končícími výrazy způsobené opisovačským omylem (viz např. pozn. 28). Nezahrnujeme individuální chyby konkrétních písarů (text jasně zkomolený, nedávající smysl).²⁴ Mimo analýzu rovněž ponecháváme drobné výpusťky v rozsahu 1-5 slov, které se neopakují v jiných variantních rukopisech a u kterých si nejsme jisti, zda jsou nějakým způsobem motivované, či ne.²⁵

Na základě výše stanovených kritérií byly jednotlivé texty památek vzájemně porovnány a byly zaznamenány počty shodných znění, hlavních a drobných změn. Následně byla získaná data zpracována do grafu, který ukazuje procentuální míru shody s ostatními památkami. Hlavním, referenčním pramenem, se kterým byly ostatní porovnávány, je *Bible padeřovská*.²⁶ V grafu jsou hlavní a drobné změny uvedeny v samostatných sloupcích.

Analýza Jozue

Situaci ve sledovaném úseku zachycují Grafy 2a (Jos 1) a 2b (Jos 24). Z obou grafů vyplývá, že ve sledovaném úseku se text prakticky neměnil. Rozdíly mezi památkami jsou minimální, co se týče hlavních změn, jedná se o text prakticky shodný. Zajímavá je úprava ve verši Jos 1,8, kde je chybný překlad (nebo omyl písáře při opisu předlohy) *Bible padeřovské* »tu« za latinské »tuam« ve všech sledovaných pramenech upraven na »tvú«. ²⁷ Jedná se o drobnou změnu; text byl ve správné podobě zachován ve všech jiných sledovaných rukopisech. Lze tak předpokládat, že změna neodráží vědomou opravu v pozdějších biblích, nýbrž jde spíše o individuální chybu písáře *Bible padeřovské*.

Graf 2a:

Jos 1

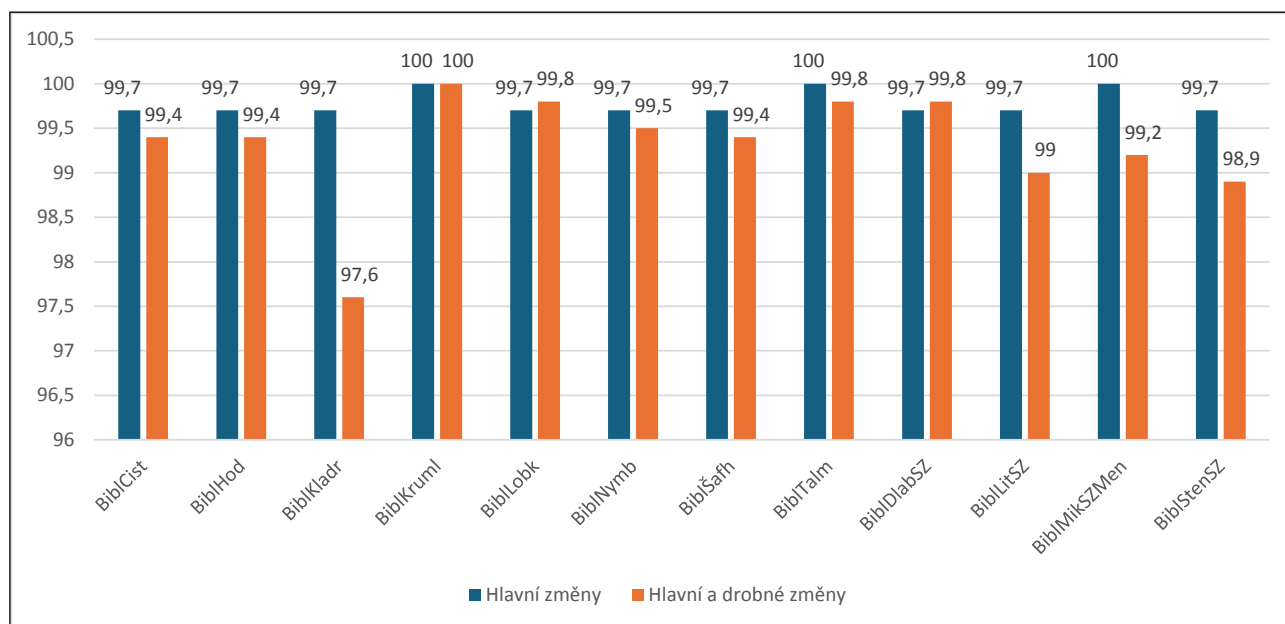
zegí ftezky mořlké«). Pravopisné změny však podle našeho názoru byly dány přístupem individuálních písarů a nelze jim přisuzovat stejnou hodnotu jako změnám ve znění samotného textu. Podobně hláskoslovné změny spíše vypovídají o charakteru idiolektu daného písáře; do analýzy tak nebyly zahrnuty fonetické a nástupnické varianty, např. Jos 1,1 v *BibIPad*: »stalo se jest« × *BibIKladr*: »stalo se jest«; Jdc 21,24 v *BibIPad*: »do přebytkův svých« × *BibIKladr*: »do přebytkův svých«; Ru 4,1 v *BibIPad*: »a když užř přívuzného« × *BibIKladr*: »a když užř přibuzného« atd.

²⁴ Tyto případy byly v připravované edici těchto biblických knih z *Bible padeřovské*, která vzniká v rámci projektu GA UK č. 174223, emendovány, např. 1Rg 2,30: transliterovaně »**Odfupto** ote mne« na »**Odstupte** ote mne« apod. Transkribované znění *Bible padeřovské* v této studii citujeme z této připravované edice.

²⁵ Např. 1Rg 1,18 v *BibIPad*: »A ona vecě: Ó, bych nalezla, dievka tvá, milost **před očima tvýma**« × *BibIMikSZMen*: »A ona vecě: Ó, bych nalezla, dievka tvá, milost«.

²⁶ Jak bylo zmíněno výše, *Bible padeřovská* je nejstarší známý třetiredakční opis. Bohuslav Souček její text označuje za »zvlášť významný« a konkrétně tento pramen popisuje jako jednu z »nejvýznačnějších památek naší národní kultury«, srov. SOUČEK, Bohuslav: *Česká apokalypsa v busitství*, Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1967, s. 80.

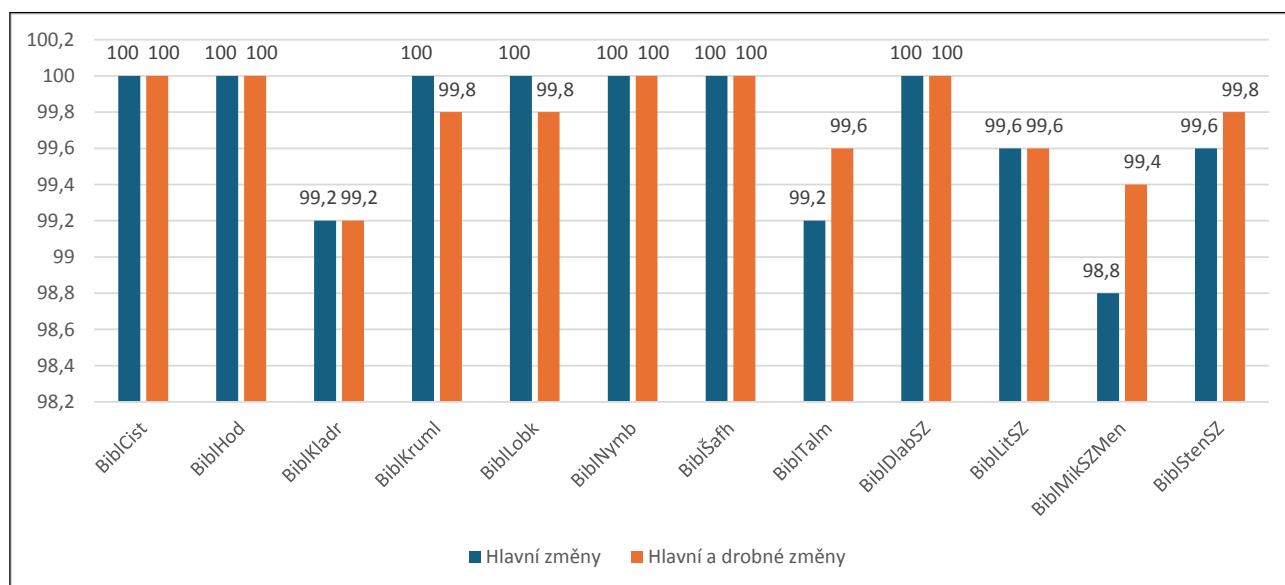
²⁷ Jos 1,8: »viam **tuam**« – *BibIPad*: »čestu **tu**« × *BibICist*, *BibIHod*, *BibIKladr*, *BibIKruml*, *BibILobk*, *BibINymb*, *BibISafh*, *BibITalm*, *BibIDlabSZ*, *BibILitSZ*, *BibIMikSZMen*, *BibIStenSZ*: »čestu **tvú**«.

Graf 2b:
Jos 24

V kapitole Jos 24 lze na Grafu 2b pozorovat větší odchylku u *Bible kladrubské* (téměř 3%), která byla zapříčiněna nepečlivým opisem s několika homoioteleuty.²⁸ Tyto odchylky se v jiném prameni neopakují.

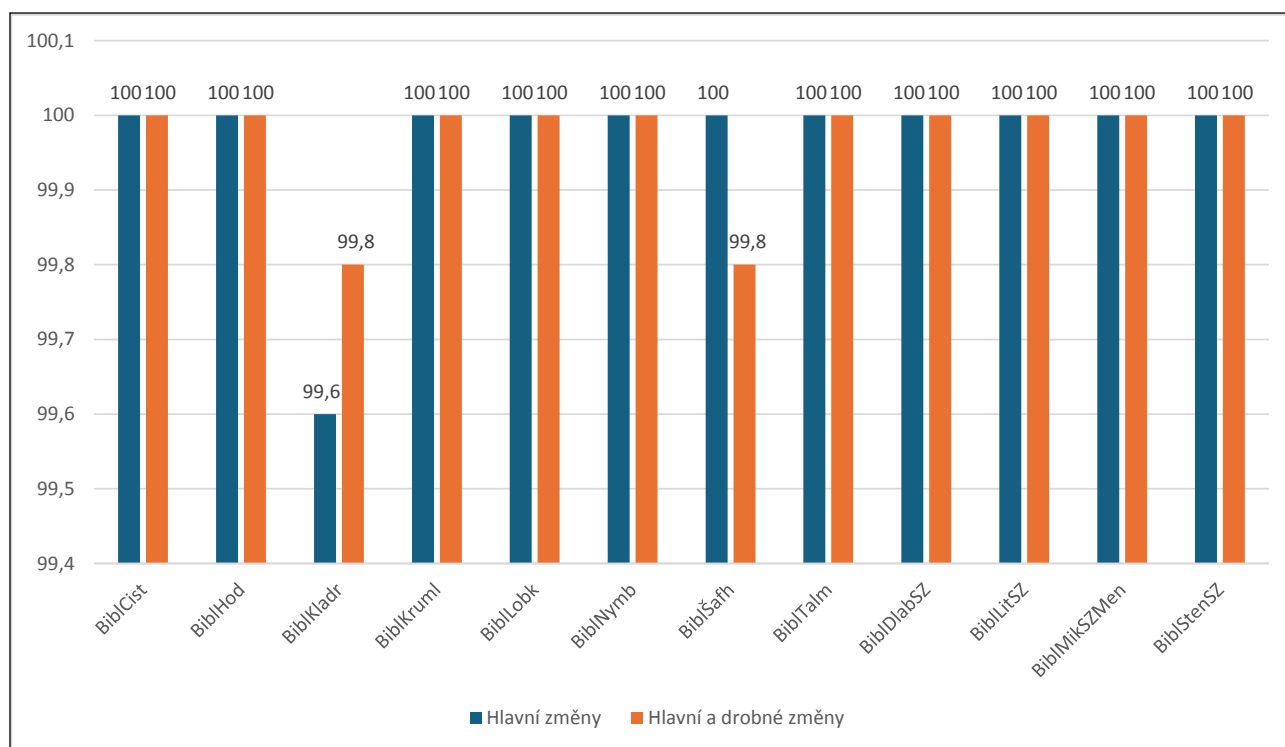
Kníha Soudců

Situaci ve sledovaném úseku zachycují Grafy 3a (*Jdc 1*) a 3b (*Jdc 21*). Ani zde nepozorujeme snahu o výraznější změny. Menší odchýlení se nachází v *Jdc 1* ve *Starém zákoně mikušovském menším*, kde se jedná primárně o drobné změny v morfologické rovině a v překladu jednoho lexika,²⁹

Graf 3a:
Jdc 1

²⁸ Srov. Jos 24,14: »auferte deos quibus servierunt patres vestri in Mesopotamia et in Aegypto, ac servite Domino« – *BiblPad*: »[...] odnese bohy, jimžto sú slúžili otcové vaši v Mezopotaní a v Ejipte, a služte pánu« × *BiblKladr*: »[...] odnese bohy, jimžto sú slúžili otcové vaši v Mezopotaní a v Ejipte, a služte Pánu« vs. Jos 24,15: »[...] utrum diis, quibus servierunt patres vestri in Mesopotamia, an diis Amorrhæorum, in quorum terra habitatis: ego autem et domus mea serviemus Domino« – *BiblPad*: »[...] bohóm li, jimžto sú slúžili otcové vaši v Mezopotaní, čili bohóm amorejským, v jichžto zemi přebýváte, ale já a dóm mój slúžiti budeme pánu« × *BiblKladr*: »[...] bohóm li, jimžto sú slúžili otcové vaši v Mezopotaní a v Ejipte a služte Pánu, ale já a dóm mój slúžiti budeme Pánu«.

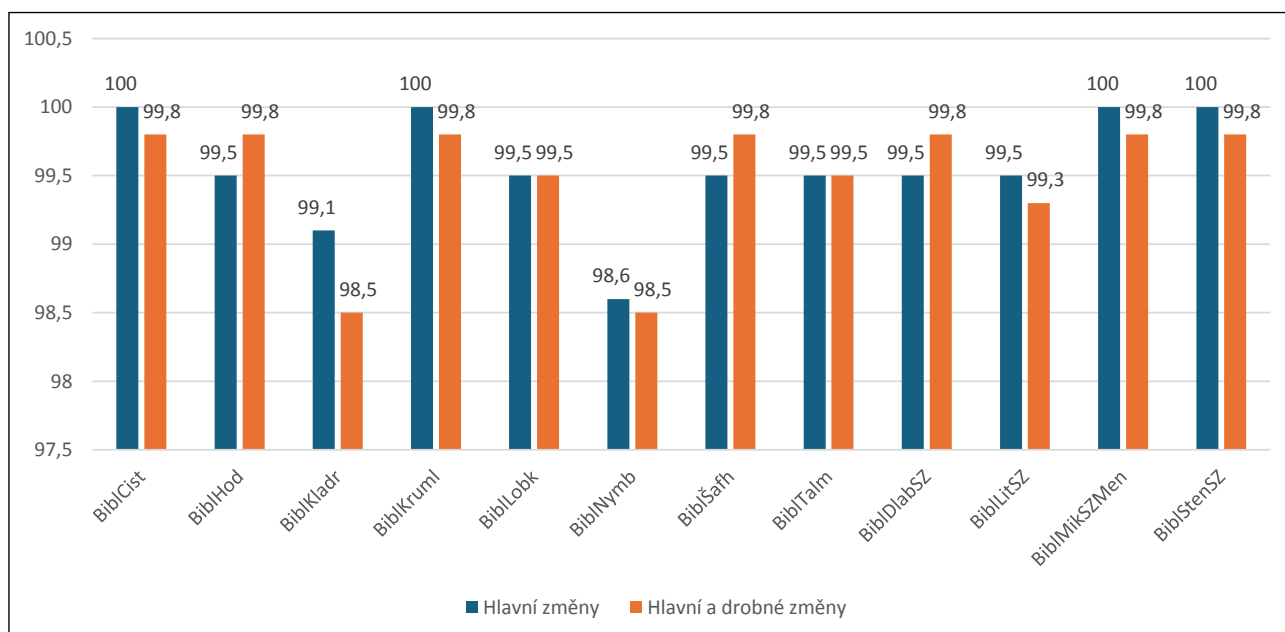
²⁹ Srov. Jdc 1,7: »colligebant« – *BiblPad*: »sbieráču« × *BiblMikSZMen*: »sbierali«; Jdc 1,11: »profectus« – *BiblPad*: »brav se« × *BiblMikSZMen*: »bravše se«; Jdc 1,24: »descenderent« – *BiblPad*: »sstúpili« × *BiblMikSZMen*: »vstúpili«.

Graf 3b:
Jdc 21 a v *Bibli kladrubské*, kde se opět objevuje písarské homoioteleuton.³⁰ Tato odchýlení se v jiných pramenech neopakují.

Rút

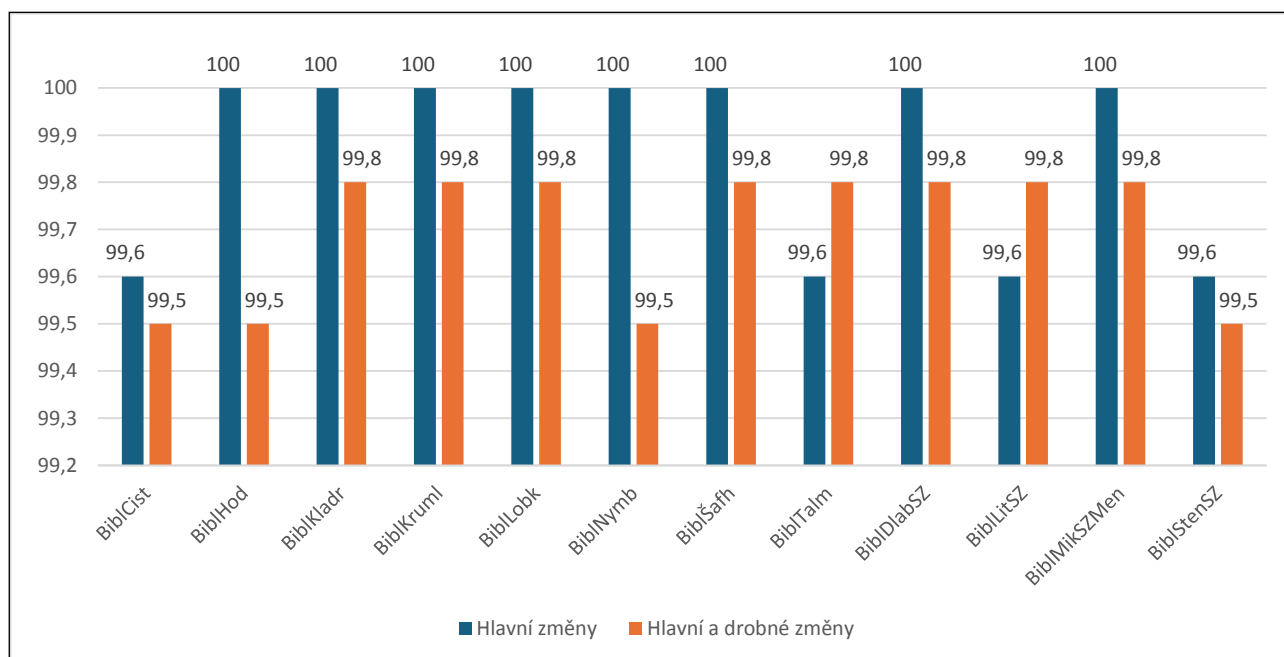
Situaci ve sledovaném úseku zachycují Grafy 4a (*Ru 1*) a 4b (*Ru 4*). Zde se opět texty v naprosté většině shodují. *Bible nymburská* nabízí určitá alternativní znění, v jiných rukopisech se však neopakují a mohla být způsobena nepozorností písaře.³¹ V *Starém zákoně Dlabačově* a v *Starém*

Graf 4a:
Ru 1

³⁰ *Jdc 1,21*: »Jebusaem autem, habitatorem Jerusalem, non deleverunt filii Benjamin, habitavitque Jebusaeus cum filiis Benjamin in Jerusalem usque in praesentem diem« - *BiblPad*: »Ale Jebuzea, přebývatele jeruzalémského, neshladili sú synové Benjamin, i přebýval jest Jebezeus s syny Benjamin v Jeruzalémě až do nynějšího dne« * *BiblKladr*: »Ale Jebuzea, přebývatele jeruzalémského, neshladili sú synové Benjamin v Jeruzalémě až do nynějšího dne«.

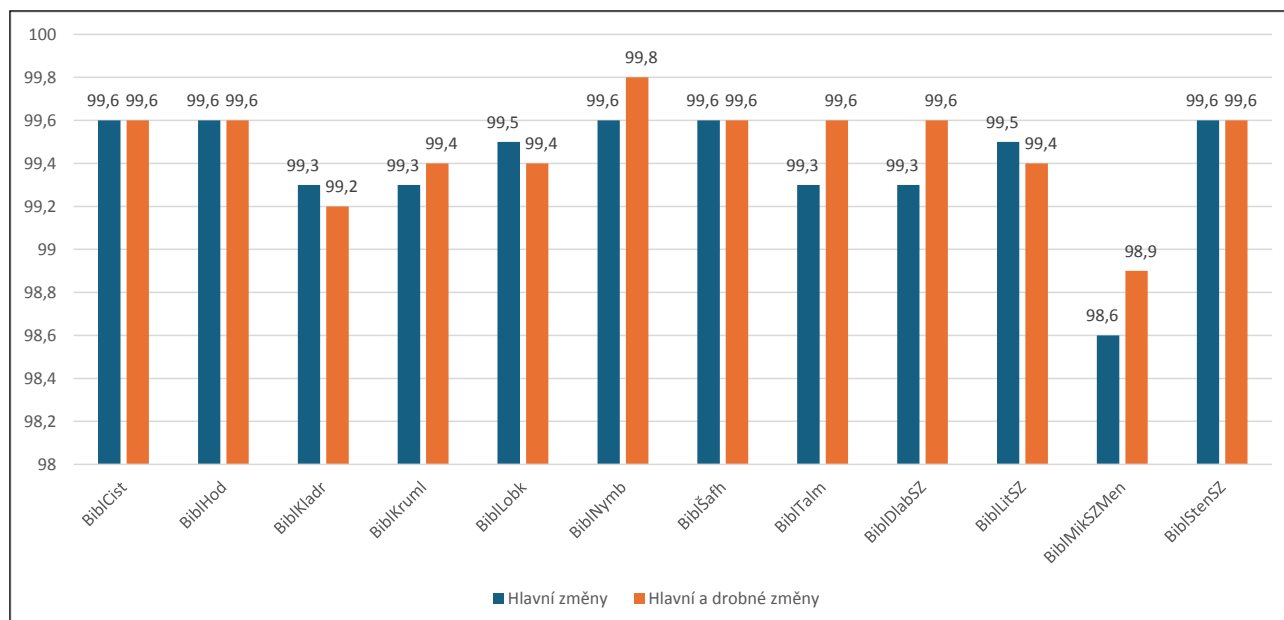
³¹ Např. *Ru 1,13*: »premit« - *BiblPad*: »mučič« * *BiblNymb*: »mútič« či *Ru 1,13*: »expectare velitis« - *BiblPad*: »čekati chtěly« * *BiblNymb*: »čekati mohly«.

Graf 4b:
Ru 4

zákoně litoměřickém nacházíme oproti jiným pramenům duálové tvary.³² Zajímavá je hlavní změna ve verši Ru 4,15, kterou oproti *Bibli padeřovské* následují *Bible cisterciácká* a *Starý zákon Stentzschův*. Je otázkou, zda se nejedná o chybu písaře, v tomto případě však opakovanou.³³

První kniha královská

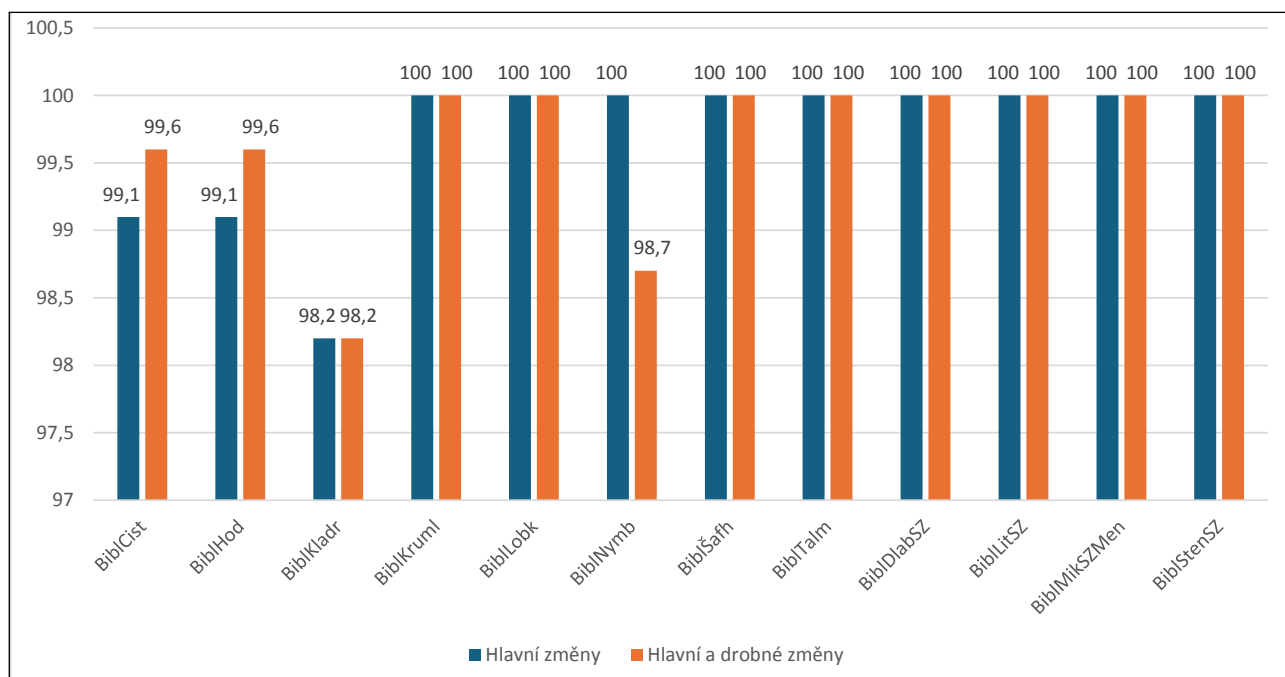
Situaci ve sledovaném úseku zachycují Grafy 5a (1Rg 1) a 5b (1Rg 31). Ve verši 1Rg 1,11 pozorujeme podobnou situaci jako ve verši Jos 1,8; v *Bibli padeřovské* se objevuje výpustka, která zřejmě vznikla přehlédnutím písaře a kterou všechny variantní rukopisy třetí redakce mají správně s ohledem na latinu.³⁴ Jinak se opět jedná prakticky o shodné texty bez významnějších textových variant.

Graf 5a:
1Rg 1

³² Ru 1,7: »cum **utraque** nuru« – *BiblPad*: »s **oboji** nevěstú« × *BiblDlabSZ*, *BiblLitSZ*: »s **oběma** nevěstoma«.

³³ Ru 4,15: »qui consoletur animam tuam et **enutriat** senectutem de nuru« – *BiblPad*: »a aby jměla, kto by těšil duši tvú a **vychoval** starost z nevěsty« × *BiblCist*, *BiblStenSZ*: »**vychopil**«.

³⁴ 1Rg 1,11: »Domine exercituum, si respiciens videris afflictionem famulae tuae, et recordatus mei fueris, **nec oblitus** ancillae tuae« – *BiblPad*: »Pane zástupová, jestliže vzhledna uzříš zámutek služebnicě

Graf 5b:

Závěr

IRg 31

Vladimír Kyas koncepci čtyř redakcí staročeského biblického překladu založil na čtyřech základních překladech nebo zpracováních *Starého zákona* (u druhé redakce jen částečném s přihlednutím k *Novému zákonu*). Rozeznává několik typů obměn staršího znění od menších revizí po úplné přepracování a upozorňuje, že ačkoliv hranice mezi těmito typy jsou plynulé, lze použít statistické metody pro přesnější určení.³⁵ K takovéto metodě jsme proto přistoupili i v rámci úkolu hlubšího poznání vztahů mezi třetiredakčními prameny.

V komparativní analýze textů *Jozue*, *Knihy Soudců*, *Rút* a *První knihy královské* u třetiredakčních pramenů nenacházíme prakticky žádnou variantnost ani revizi. V úvodu jsme jako prameny, u kterých bychom mohli předpokládat jistou variabilitu, uvedli *Bibli kladrubskou* a *Bibli hodějovskou*. Možná překvapující je tedy zjištění, že i v těchto biblích je text prakticky totožný s nejstarším opisem třetiredakčního překladu, tj. s textem *Bible padeřovské*. Neliší se ani znění určitých překladových typů, které v jiných biblických knihách variuje (např. překlad reflexivních posesiv a latinského »Dominus« v *Knize žalmů*, viz pozn. 9).

Jaké závěry můžeme vyvodit z tohoto unifikovaného znění počátečních biblických knih třetí redakce? K této otázce můžeme přistoupit srovnáním se staršími překlady.

Oktateuch v první redakci byl zřejmě přeložen příslušníkem tehdejší starší (benediktinské) generace překladatelů, jak svědčí např. překlad termínu »sacerdos« – »pop«, přičemž se jedná o překlad dobře srozumitelný, místy i »svěže hovorový«.³⁶ Překlad *Knih královských* v první redakci je osobitější a jeho autor patřil k mladší (dominikánské) generaci překladatelů, jak svědčí překlad termínu »sacerdos« – »kněz«. Kyas poznamenává, že je překlad *Knih královských* podobný překladu *Tobiáše* a *Skutků apoštolů* a vidí za ním buď stejného autora – tzv. Dominikána –, nebo jeho žáka.³⁷

tvé a zpomeň na mě, dívky tvé« * *BiblCist*, *BiblHod*, *BiblKladr*, *BiblKruml*, *BiblLobk*, *BiblNymb*, *BiblSafh*, *BiblTalm*, *BiblDiabSZ*, *BiblLitSZ*, *BiblMikSZMen*, *BiblStenSZ*: »Pane zástupov, jestliže vzhledna užříš zámutek služebnice tvé a zpomeň na mě, **aniž zapomeň** dívky tvé«.

³⁵ KYAS et al., *Česká bible v dějinách národního písemnictví* (≪ pozn. 4), s. 118.

³⁶ KYAS, Vladimír (ed.): *Staročeská Bible drážďanská a olomoucká*, III: Genesis – Esdráš, Praha: Academia, 1988, s. 7-8, též PYTLÍKOVÁ, Markéta: *Průzkum překladové a překladatelské stránky první redakce staročeského biblického překladu*, disertační práce, Olomouc: Katedra bohemistiky Filozofické fakulty Univerzity Palackého, 2011, s. 11-18.

³⁷ Srov. KYAS (ed.), *Staročeská Bible drážďanská a olomoucká*, III: Genesis – Esdráš (≪ pozn. 36), s. 7. Tzv. Dominikán byl vynikající výrazově i slohově obratný spisovatel, autor *Života Krista* a *Pasionálu*, zakladatel české prózy a člen kazatelského řádu dominikánů, srov. KYAS et al., *Česká bible v dějinách národního písemnictví* (≪ pozn. 4), s. 43. Markéta Pytlíková ve své disertaci shledává, že autorem překladu *Knih královských*, *Tobiáše*, *Skutků apoštolů*, ale i *Knih prorockých* a *Knih Makabejských* v první redakci je zřejmě jeden autor, a to snad právě Dominikán, srov. PYTLÍKOVÁ, *Průzkum překladové a překladatelské stránky první redakce staročeského biblického překladu* (≪ pozn. č. 36), s. 153-155.

Oktateuch druhé redakce prošel revizí prvoredakčního znění, ale oproti jiným biblickým knihám velmi malou; ačkoliv zde lze pozorovat pravidelnější úpravy na totožných místech, jejich důslednost se v jednotlivých památkách lišila.³⁸ V nové verzi *Knih královských* již byly nalezeny oproti prvoredakčnímu překladu výraznější úpravy, stále se však jedná o překlad poměrně volný a primárně srozumitelný, znění těchto knih se navíc napříč druhoredakčními památkami různě obměňuje. Mezi památkami se pohybují rozdíly zhruba okolo 5 % u hlavních změn a 10 % u drobných změn, u *První knihy královské* lehce vyšší.³⁹

Oproti »osobitějšímu« tónu těchto překladů se třetí redakce snaží biblický text co nejvíce přiblížit původní latinské *Vulgátě*, často na úkor živosti jazyka, a snaží se ve všech opisech prezentovat jednotný text.

Pokud budeme předpokládat, že znění první redakce staročeského biblického překladu bylo jistým způsobem přizpůsobeno svým »hlavním adresátům«, kterými byly zřejmě ženské kláštery v Praze, jejichž členkami byly urozené dcery předních českých rodů,⁴⁰ můžeme uvažovat nad tím, zda znění třetí redakce, která pocházela z prostředí univerzity, nemělo být reakcí na proměnlivé a volnější znění dvou předchozích redakcí. Pro reformátory mohl být navíc takový důraz na dokonalý a pramenně unifikovaný překlad bible do češtiny zásadní, protože tím posilovali autoritu samotného textu v kontrastu s autoritou církevních představitelů.⁴¹

Vladimír Kyas upozorňuje, že v *Novém zákoně* je situace složitější »a je potřebí určovat ji vždy podrobněji, rovněž tak složení památky ze dvou různých textů nebo kontaminaci z několika zpracování«;⁴² bylo by tedy záhodno se v následujícím zkoumání variability textu třetí redakce zaměřit na texty novozákonní, kde byly už dříve zjištěny textové obměny (srov. pozn. 6, 7 a 8). Podle srovnání Kreisingerové (viz pozn. 7) se zdá, že rozsah těchto úprav by mohl být ještě širší, než jak původně předpokládali Freitinger a Kyas (srov. pozn. 6). Bylo by tedy zajímavé blíže prozkoumat, co bylo pro překladatele tak zásadní, že považovali za nezbytné dále upravovat tento jednodušší text, který patrně dobře fungoval. Je tak nezbytný další výzkum pro hlubší porozumění motivům a rozsahu provedených úprav, což by zároveň přispělo k lepšímu objasnění celkového vývoje strategie překladu biblického textu.

³⁸ KREISINGEROVÁ, *Základní problémy II. staročeské biblické redakce* (◀ pozn. 5), s. 159.

³⁹ KREISINGEROVÁ, *Základní problémy II. staročeské biblické redakce* (◀ pozn. 5), s. 40-41 a 46.

⁴⁰ Za takového předpokladu mohla iniciativa k českému překladu *Bible* vzejít od představené benediktinského kláštera sv. Jiří na Pražském hradě nebo z dominikánského kláštera sv. Anny na Starém městě pražském, srov. KYAS et al., *Česká bible v dějinách národního písemnictví* (◀ pozn. 4), s. 50. Obecnou otázkou, komu měl být český překlad *Bible* určen, se zabývala řada badatelů, např. SPUNAR, Pavel: *První staročeský překlad bible v kulturním kontextu 14. století*, in: *Religio* 1 (1993), s. 39-45; KYAS et al., *Česká bible v dějinách národního písemnictví* (◀ pozn. 4), s. 54-57; VINTR, Josef: *Komu byl určen první český překlad bible z poloviny 14. století a další otázky s tím spojené*, in: *Listy filologické* 142 (2019), s. 333-367. Převládá názor, že překlad vznikl pro ženské kláštery v Praze, existují ale i jiné interpretace, např. se diskutuje o možnosti vzniku překladu mezi augustiniány a vlivu hnutí »nové zbožnosti« (*devotio moderna*), viz SPUNAR, *První staročeský překlad bible v kulturním kontextu 14. století*, viz výše, s. 43, a SPUNAR, Pavel: *Česká devotio moderna – fikce a skutečnost*, in: *Listy filologické* 127 (2004), s. 356-370. Pravděpodobnější je však verze, že »adresátkami« překladu byly řeholnice a že se na vzniku první redakce podílely dvě skupiny překladatelů, dominikánů a benediktinů, mezi nimiž vyniká tzv. Dominikán; srov. PYTLÍKOVÁ, *Průzkum překladové a překladatelské stránky první redakce staročeského biblického překladu* (◀ pozn. 36), s. 155.

⁴¹ Autoritu *Bible* v tehdejší době dokládají i historické prameny, jako je například *Výklad Benediktovy řehole* Martina Vyšehradského, sepsaný kolem roku 1410 pro benediktinky kláštera sv. Jiří na Pražském hradě. Mnich Martin upozorňuje, že poslušnost církevním autoritám se nevztahuje na případy, kdy by byly příkazy v rozporu s *Písmem*: »Intellige, que non sunt Deo et eius preceptis contraria et Sacris Scripturis, quia Petrus Actuum quinto dixit: »Obedire oportet Deo magis quam hominibus«, v českém překladu: »Rozuměj v těch případech, které neodporují Bohu a jeho přikázáním a Svatému písmu, neboť Petr v 5. kapitole Skutků řekl: »Boha je třeba víc poslouchat než lidi«, srov. PACOVSKÝ, Karel: *Svatojiříský klášter v Praze očima pisatelů doby předhusitské*, Praha: NLN, 2023, s. 228. Podobně postoje tehdejších reformátorů popisují též ŠMAHEL, František: *Husitská revoluce, 2: Kořeny české reformace*, Praha: Karolinum, 2019, s. 35-36, nebo DŽUNKOVÁ, *Языковые особенности нового завета 4-й редакции древнечешского перевода (ок. 1450-1489)* (◀ pozn. 8), s. 29.

⁴² KYAS et al., *Česká bible v dějinách národního písemnictví* (◀ pozn. 4), s. 118.